

Учителят на народа в спомените на съвременниците си

135 години от рождението на проф. д-р Асен Златаров

Всеки спомен за Асен Златаров и днес предизвиква чувство на преклонение и признателност за непреходното му дело, изпълнено с всеотдайност на науката, на професията, на народа. Името му е символ на най-силните човешки добродетели.

Асен Златаров е роден на 16 февруари 1885 г. в Хасково. Основно образование получава в родния си град, а гимназиално – в София. Записва се да следва химия в Софийския университет, а след първата година продължава в Женева – Швейцария. През 1907 г. полага бакалавърски изпит, а по-късно защитава докторска дисертация по химия и физика в Гренобъл – Франция. Две години е учител в Пловдивската мъжка гимназия, след което специализира химия на хранителните продукти в Мюнхен – Германия. От 1910 г. е асистент по химия в Софийския

стоянство, но туй що ни го дава, го дава като непоколебима истина“.

През есента на 1908 г. Златаров става учител по химия в Пловдивската мъжка гимназия. Той остава завинаги в паметта на своите ученици. Един от тях – В. Крумов,

място и за лек хумор.“

Като участник в IX Международен конгрес по чиста и приложна химия в Мадрид (1934 г.) Златаров достойно изпълнява не само своя научен, но и патриотичен дълг. След завръщането си той споделя възвъзбудата си на учен-гражданин, обхванати го на прощальната вечеря. „И ето че ме хвана непреодолима страст, бяс, да кажа и аз прощальна слово... Говорих за значението на конгреса и уроците от него... И още доста казах... Каквото казах, казах го да се чуе името на малка, загубена и бедна България, защото ме беше срам, че дори един виенски професор не си спомни София на коя държава е столица... И изглежда, че не сбърках, защото след като свърших – гръм от ръкопляскания огласи залата.“

Историкът Иван Пастухов, който е личен приятел на Златаров,

му, преди да излязат през устата, минаваха през едно велико сърце. Златова толкова много красота имаше в тия думи, толкова много светлина се разпръскваше от тях и толкова много непосредственост.“

Проф. Ефрем Каранфилов определя Златаров като... сказчик, но сказчик творец, който умееше да завладява своите слушатели, да ги кара да заират дъха си, когато се лесеше неговото вдъхновено и силно слово...

Народът го дари със своята обич. Народът най-добре почувства красотата на омази вътрешна спойка, която съединява химика с поета, учения с есеиста, философа с публициста. И най-вече – неговата разтревожена, честна и пряма гражданска съвест.“

Един от съвременниците на Златаров, акад. Михаил Ардаудов, пише: „Асен Златаров беше не само истински учен, но и истин-

6 декември 1936 г., в нощта преди операцията, намира в себе си сили да изрази своята голяма любов към българската младеж, да й даде последни напътствия в живота... Той забравя болката, забравя смъртта, която зловещо го дебне, не мисли за себе си, а с писмо-завет се обръща към тези, които са бъдещето на утрешния ден: „Искал бих в една последна лекция на студентите да им кажа няколко прости, но важни неща: да ги имат като напътствия и като спомен от мен. Щях да им внуша, че трябва като младежи да отглеждат три добродетели: любов към труда, любов към истината и любов към народа. Да обичат България – да я обичат чисто и предано и никога от тази си обич да не правят кариера. Искал бих на тази младеж да кажа да скъпи българската реч: какво богатство, какво чудо е тя! Нека работят да има у нас повече просвета, повече

Учителят на народа в спомените на съвременниците си

135 години от рождението на проф. д-р Асен Златаров

Всеки спомен за Асен Златаров и днес предизвиква чувство на преклонение и признателност за непреходното му дело, изпълнено с всеотдайност на науката, на професията, на народа. Името му е символ на най-силните човешки добродетели.

Асен Златаров е роден на 16.02.1885 г. в Хасково. Основно образование получава в родния си град, а гимназиално – в София. Записва се да следва химия в Софийския университет, а след първата година продължава в Женева – Швейцария. През 1907 г. полага бакалавърски изпит, а по-късно защитава докторска дисертация по химия и физика в Гренобъл – Франция. Две години е учител в Пловдивската мъжка гимназия, след което специализира химия на хранителните продукти в Мюнхен – Германия. От 1910 г. е асистент по химия в Софийския университет, от 1924 г. е доцент, а по-късно – професор по биохимия и химия. През 1931 г. цяла културна България чества 25-годишната научна и обществена дейност на Златаров. Публикациите му са над 660, в т.ч. учебници, монографии, студии, статии. Златаров умира във Виена на 22.12.1936 г.

Времето, прекарано от Златаров като студент в Женева, има големи последици за духовното му развитие. Там той слуша лекциите на видни учени по химия, биохимия, ботаника, натурфилософия, литература, политическа икономика. В писмо до братовчед си М. Минчев споделя: „Дойдох тук с най-горещото желание да уча, да работя, да чета – наука, философия, поезия – всичко... За да се издигне човек над мнозинството, са нужни две неща: вродена дарба и труд, за да я достигне. Първото не се добива с нищо: то е дар от боговете, обаче второто се придобива. Даже и при липса на дарба с труд би могло да се успее, но дарба без труд е като диамант в пустиня: няма цена.“

В Женева Златаров се запознава с френския историк и философ Жан Жорес, който му казва: „Вървете в живота, вярвайте в човечеството, работете.“ А по-късно самият Златаров споделя: „Да служим на живота в името на човека: да мислим, да жаждаме, да работим, щото на всички хора да бъде осигурен човешки живот... Духът на новото време се носи от събудената за право на живот демокрация, която иска мир между народите, иска човешки живот за всички хора. И го иска не чрез същината на мечтателите, а чрез делото, което върши и чрез което се гради пред очите ни пантеонът на нейното величие.“

В последния курс на следването си Златаров решава за говори по темата „История на сътворението“ пред дружеството на естествениците – в кабинета по сравнителна анатомия. Той не чете, а говори на френски език. Тази беседа намира одобрението на професора, който казва: „Господине, Вие притежавате полет на мисълта, който е необходим за науката, и широта на духа. Възхищавам се от Вашата смелост на съждение, но ако вложите още малко повече съгласуваност и задълбочаване, Вашият труд ще бъде достоен да се смята студия на научната философия.“

Изнесената беседа помага на Златаров да преодолее началните си съмнения в своите възможности на мислеща и творческа личност, в решението си за по-нататъшна дейност в живота.

През същата 1907 г. в българското списание „Ново общество“ той отпечатва първата си статия със заглавие „Към единство в познанието“. Тук развива тезата си, че „човешкото опитно познание се добива с много труд и с много постоянство, но туй що ни го дава, го дава като непоколебима истина“.

През есента на 1908 г. Златаров става учител по химия в Пловдивската мъжка гимназия. Той остава завинаги в паметта на своите ученици. Един от тях – В. Крумов, с умиление разказва: „Неговият пламенен език и равномерната му походка из класната стая превръщаха лекциите по химия в някаква екзалтирана академична реч, под обаянието на която ние всички изхарчвахме детските си спестявания за домашни химически кабинети.“

След двегодишно учителстване Златаров тръгва по пътя на кариерното си развитие. Той постъпва асистент към катедрата на патриарха на българската органична химия – проф. Пенчо Райков при Физико-математическия факултет на Софийския университет. Твърде скоро във факултета става ясно, че младият асистент притежава висока интелигентност, отзивчивост и странна подготвеност.

Името на Асен Златаров се споменава с чувство на преклонение и признателност от хиляди специалисти, негови студенти, които са отнесли в сърцето си частица от голямата му всеотдайност на професията и от научното му верую: „Науката е велика освободителна сила и който не разбира тая нейна благодат, не разбира и същинското величие на човека.“ Той с прометеевска жар сваля научните истини от висините на професорската катедра и ги прави достояние на студентите и на народните маси.

Златаров изнася пет пъти седмично своите знаменити академични лекции в най-голямата „медицинска“ аудитория, препълнена винаги от жадни за истина и красота млади хора. Те с магическа сила привличат студентите медици и химици, естественици, ветеринари и агрономи. „И през цялото време се чувстваше светлият образ на учителя, себеотдаен и скромен: гореше един човек, за който лекционната работа бе... самоволно горене. И една неопределима развълнуваност, кардиограмата на която сочи върхове и падове, родени от трепет и порив, откърмени от обич и болезнена привързаност към студента“, казваше за него проф. Йордан Чолаков.

„Проф. Златаров не четеше своите лекции, той говореше. На катедрата имаше бележки, които почти не поглеждаше, а химичните формули и реакции пишеше по памет на черната дъска. Неговата научна реч както в университетските лекции, така и в популярните сказки, не бе гръмка, нито патетична. Тя беше картинна, жива, изящна. Дали ще говори за свойството на водородния йон, или ще държи лекции за колоидните разтвори, дали най-после беседата ще бъде за еуфористичните отрови – навсякъде той приковаваше, завладяваше, хипнотизираше. В неговите лекции имаше наука, истинска наука, това бе основното, но имаше и философия, имаше поезия, много умело намираще място и за лек хумор.“

Като участник в IX Международен конгрес по чиста и приложна химия в Мадрид (1934 г.) Златаров достойно изпълнява не само своя научен, но и патриотичен дълг. След завръщането си той споделя вълненията си на учен-гражданин, обхванали го на прощалната вечеря. „И ето че ме хвана непреодолима страст, бяс, да кажа и аз прощално слово... Говорих за значението на конгреса и уроците от него... И още доста казах... Каквото казах, казах го да се чуе името на малка, загубена и бедна България, защото ме беше срам, че дори един виенски професор не си

спомни София на коя държава е столица... И изглежда, че не сбърках, защото след като свърших – гръм от ръкопляскания огласи залата.“

Историкът Иван Пастухов, който е личен приятел на Златаров, споделя: „Чрез поетичния си дар и дара на вдъхновен пророк, той чертаеше своя идеал с такива вълшебни и омайни краски, че не можеше да не затрогне и най-коравото сърце, което той накрай сломяваше с всеобщата си и кристално чиста обич, която се излъчваше от всяка негова дума, от всеки негов жест, от благия и мек поглед на неговите хубави и кротки очи. Това разкрива тайната на обаянието от Асена.“

Възрожденският дух на Златаров не може да бъде затворен в химичната лаборатория, нито в рамките на чисто научните му изследвания. Той отдава много от творческите си сили за разпространение на научни знания и прогресивни идеи сред народа, работи всеотдайно за неговия духовен и социален напредък.

На 7 февруари 1923 г. Златаров изпраща писмо до културно-просветния деятел Ганчо Пеев от Велико Търново. Съдържанието на писмото разкрива по-пълно образа на общественика и човека Златаров, неговата всеотдайност, висок морал и голяма любов към народа. „Лично аз чувствам призвание да бъда лектор на народа, обичам тая работа, дава ми вътрешна наслада и вярвам, че не са съвсем загубени усилията ми: има полза, обществена полза от тях... Става ми свидно, като си помисля, че между тия, които са ме слушали, има толкова чист ентузиазъм, че има очи, в които само добро грее, че има мълчаливи приятелства, които с нищо не се заменят. И това поддържа, за да не се обезвери сърцето ми.“

С апостолска всеотдайност и прометеевска жертвостойност той разработва десетки научнопопулярни теми, изнася повече от 1000 сказки и беседи из цялата страна. Проф. Георги Георгиев си спомня: „Бях ученик в Ловешката мъжка гимназия, когато в читалище „Наука“ Асен Златаров изнесе сказка на тема „Слънцето и животът“. За първи път слушах такова вълшебно и замаяващо слово. Мургавият сказчик с вдъхновено интелигентно лице, високо чело и горящи очи ни заплени и поведе някъде из слънчевите чертози и безкрайната синева. Тогава за първи път почувствах силата и обаянието на науката. Дни наред бяхме замаяни от магията на блестящата сказка на Златаров, бисер в нашата научнопопулярна литература.“

А проф. Георги Боршуков пише: „С какво ни завладяваше Асен Златаров? – Със своя безкраен запас от знания, които трупаше неуморно като най-прилежната от прилежните пчели... Още, със своя идеал, със своята честност. Той не употребяваше ораторски трикове, не жестикулираше, не декламираше. Огромният заряд от знания, натрупани в главата му, преди да излязат през устата, минаваха през едно велико сърце. Затова толкова много красота имаше в тия думи, толкова много светлина се разпръскваше от тях и толкова много непосредственост.“

Проф. Ефрем Каранфилов определя Златаров като... „сказчик, но сказчик творец, който умееше да завладява своите слушатели, да ги кара да запираят дъха си, когато се лееше неговото вдъхновено и силно слово...“

Народът го дари със своята обич. Народът най-добре чувства красотата на онази вътрешна спойка, която съединява химика с поета, учения с есеиста, философа с публициста. И най-вече – неговата разтревожена, честна и пряма гражданска съвест.“

Един от съвременниците на Златаров, акад. Михаил Ардаудов, пише: „Асен Златаров беше не само истински учен, но и истински човек... Той принадлежеше с енергията на духа и с поривите на сърцето си изцяло на своите студенти, на своите слушатели при народните си четения и на всички обществени организации, гдето се преследваха някакви по-високи, благородни и хуманни цели... Велико сърце, велика доброта, велико нравствено безкористие, той раздаваше навред неизчерпаемите съкровища на мисълта и любовта си. Имаше нещо детински наивно в тази готовност да се жертва за доброто и щастието на другите.“

Големият учен, който сам себе си определя като „учител на студентите и учител на народа“, споделя с голяма тревога: „Бях твърде зает през живота си, та да ми остане време да се занимавам с интересите си, със здравето си, със суетата си. И затова напастта ме удари като войник на пост: последната лекция, която държах на студентите (за сърата и стехиометричните закони), я държах при крайно изтощение и болки. Те надали забелязаха това и ме изпратиха с ръкопляскане.“

Наистина аз имах едно предчувствие, че ме дебне зло, но спирах само дотук: дори лекарски съвет потърсих доста късно – тогава, когато като подкосен грохнах и дори работния си кабинет в университета не можах да видя още веднъж.“

През целия си съзнателен живот Златаров е истински приятел на младежта. Това гордо звание е напълно заслужено и той го отстоява докрай. Във Виена, на 6 декември 1936 г., в нощта преди операцията, намира в себе си сили да изрази своята голяма любов към българската младеж, да ѝ даде последни напътствия в живота... Той забравя болката, забравя смъртта, която зловец го дебне, не мисли за себе си, а с писмо-завет се обръща към тези, които са бъдещето на утрешния ден: „Искал бих в една последна лекция на студентите да им кажа няколко прости, но важни неща: да ги имат като напътствия и като спомен от мен. Щях да им внуша, че трябва като младежи да отгледат три добродетели: любов към труда, любов към истината и любов към народа. Да обичат България – да я обичат чисто и предано и никога от тази си обич да не правят кариера.

Искал бих на тази младеж да кажа да скъпи българската реч: какво богатство, какво чудо е тя! Нека работят да има у нас повече просвета, повече идейна, политическа, стопанска свобода. Да не се боят, че ще имат неприятности с ограничените, духовно слепите, чуждите на повиците на живота: идеалът винаги побеждава, стига да е смислен, висок и човечен.“

Златаров умира във Виена на 22.12.1936 г., а на 26.12. в София му е устроено всенародно погребение.

Писателят Павел Вежинов споделя: „Никога няма да забравя онази сива, декемврийска вечер от погребението на Асен Златаров. Живата лавина от хора, червената светлина на факлите и тези открити младежки лица, по които пробягваха червени проблясъци и горяха с жарък пламък очите... Процесията начело с носения на ръце ковчег на мъртвия професор навлиза бавно под свода, над който минава пловдивската жп линия. Отначало никой не обърна внимание на спрелия точно над моста маневрен влак... Точно когато процесията мина, под свода на локомотива пламна бяло облаче и се понесе дългият пронизителен писък на сирената. Между множеството сякаш премина електрическа искра. Хиляди погледи се насочиха към влака, който като голямо ранено животно изплакваше своята последна жал... В този момент свиреха всички локомотиви в страната, една цяла гора свирки, тържествен рев на сирени и до тях цяла армия от машинисти със загорели верни лица.“

Доц. д-р Свобода БЕНЕВА